

WAŁY VON PLAUENA W MALBORKU. ZESPÓŁ BRAMY NOWEJ I BUDYNEK RECEPCYJNY MUZEUM ZAMKOWEGO

Zakończenie Wielkiej Wojny Zakonu z Koroną w 1411 roku uświadomiło Krzyżakom niedostosowanie systemów obronnych zamku malborskiego do nowych technik wojennych, w szczególności do użycia broni palnej. W tej sytuacji Heinrich von Plauen wybrany na urząd Wielkiego Mistrza na posiedzeniu Kapituły w 1410 roku po klęsce grunwaldzkiej postanowił rozpocząć działania mające na celu poprawę tego stanu rzeczy. Pomimo zniszczenia gospodarki Zakonu natychmiast podjął on prace fortyfikacyjne polegające na stworzeniu dzieła obronnego zdolnego sprostać nowym technikom wojennym. Zostało ono nazwane od nazwiska swego twórcy Wałem von Plauena.

Nowe dzieło fortyfikacyjno-obronne miało na celu odsunięcie atakujących od ceglanych murów warowni. Po wschodniej i północnej stronie zamku, najbardziej narażonych na atak przy użyciu broni palnej, rozpoczęto sypanie później obmurowanego murami oporowymi wału ziemnego. Prace te rozpoczęto około 1411 r., a zakończono wraz z wybuchem w 1414 r. wojny głodowej. We wschodnim ciągu istniejących murów obronnych Przedzamcza znajdował się główny wjazd na teren zamku – Brama zwana później Snycerską. Wtedy też majdan tego przedbramia otoczony został od północy, wschodu i południa murem obronnym. Była to konstrukcja ceglana grubości około 1 metra. Mur wzniesiono bardzo solidnie, budując konstrukcję przewiazaną na całej grubości. W jego południowym krańcu zlokalizowana została brama o kształcie odmiennym od dzisiejszej Bramy Nowej. Był to zapewne prosty odcinek muru z otworem bramnym, którego nie rozebrane relikty (narożnik) odkryto w ostatnim okresie w piwnicy baszty Bramy Nowej oraz w nasypie ziemnym wału.

Około 1910 r. mur ten badany był przez Konrada Steinbrechta, jednak nie wyciągnął on z jego odkrycia dalej idących wniosków i wykonał jedynie dokumentację fotograficzną. Prace kontynuowano w XV wieku. Obmurowano przedpiersia wału od strony wschodniej i zachodniej, a od strony zewnętrznej wzmocniono je półcylicydrycznymi basztami łupinowymi. Wygląd tych baszt przekazuje nam tylko jedno źródło ikonograficzne – rysunek Antoniego Möllera z 1587 r. Najpoważniejsze zmiany w ich kształcie miały miejsce około 1630 r. – wówczas to Szwedzi, modernizując malborskie fortyfikacje, doprowadzili do ich przebudowy. Polegała ona na likwidacji drewnianych stropów, rozebraniu górnych kondygnacji wież, zasypaniu ziemią do poziomu korony wału ziemnego najniższej kondygnacji oraz zmniejszeniu grubości muru wystającego ponad ten nasyp. W ten sposób do naszych czasów dotrwały konstrukcje ceglano-ziemne noszące cechy bastei.

Jak zatem wyglądały wzniesione w I połowie XV w. fortyfikacje Wału von Plauena? Jak można sądzić na podstawie istniejących dzisiaj fortyfikacji był to wał ziemny obmurowany dwustronnie murami oporowymi otaczający przedzamcze malborskie po stronie wschodniej północnej od rozwidlenia Malborskiej Młynówki po ujście Młynówki do Nogatu (rejon Baszty Maślankowej). Na południowym jego krańcu zlokalizowana została Brama Nowa składająca się z dwu bram prowadzących na teren międzybramia, baszty cylindrycznej na narożniku południowo-wschodnim oraz drugiej nadwieszanej baszty cylindrycznej na zachodnim krańcu muru południowego międzybramia. Zewnętrzny mur wzmocniony był basztami łupinowymi o wysokości kilku kondygnacji z drewnianymi stropami międzykondygnacyjnymi. W czasie eksploracji zasypów ziemnych we wnętrzach tzw. „bastei” znajdowany materiał pochodził z okresu XV po początek XVII w. Szczególnie wiele materiału datującego odkryto w bastei nr 3. Odsłonięcie wnętrza tych dzieł obronnych pozwoliło na analizę relikwów architektonicznych nieznanymi wcześniej badaczom. Strzelnice dostosowane były do użycia broni palnej. Mogły to być hakownice bądź też niewielkie działa typu bombardy, o czym świadczy kształt i wielkość gniazd do mocowania ich w strzelnicach. Baszty pokryte zostały ceramicznymi dachami. We wschodnim ciągu wału znajdowały się

cztery baszty. Piąta usytuowana była na narożu północno-wschodnim (dzisiaj jej relikty znajdują się zapewne w obrębie usypanego w połowie XVII w. przez Szwedów szańca ziemnego). Szósta zlokalizowana była w połowie długości północnego odcinka muru kurtynowego, siódma związana była z fortyfikacjami furty północnej.

W latach 1905-1930 prowadzone były przez dwu kolejnych konserwatorów malborskich Konrada Steinbrechta oraz Bernharda Schmida prace budowlane, które doprowadziły do wykreowania dzieła obronnego znanego jako Wał von Plauena . Składało się ono z dwu mostów (obok bramy Nowej oraz Snycerskiej), odtworzonego z pozostałości zespołu Bramy Nowej, zrekonstruowanej tzw. „bastei Rycerskiej” oraz ciągu komunikacyjnego w postaci brukowanej drogi łączącego obydwie mosty. Zabiegom konserwatorskim poddany został także wschodni odcinek muru kurtynowego Wału wraz z „bastejami”. Dzieło to dotrwało do 1945 r.; wówczas w następstwie ostrzału artyleryjskiego zostało poważnie zniszczone.

W 2006 r. Muzeum Zamkowe opracowało koncepcję zagospodarowania terenów wschodniego przedmurza zamku. Projekt zakładał odbudowę zniszczonych w 1945 roku elementów architektonicznych fortyfikacji Wału von Plauena oraz wzniesienie na dawnym parkingu nowego budynku służącego obsłudze ruchu turystycznego. Obiekt postanowiono ukryć w nasypie ziemnym imitującym szaniec. Płaski dach pokryto ziemią, obsiano trawą i obsadzono krzewami. Na placu przed budynkiem ustawiona została plastyczna, trójwymiarowa mapa z naniesionymi granicami państwa zakonnego, ważniejszymi rzekami a przede wszystkim symbolicznymi sylwetami najważniejszych zamków.

Projekt „Aktywizacja turystyczna wschodnich terenów zespołu zamkowego w Malborku” został dofinansowany w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego dla Województwa Pomorskiego na lata 2007-2013, Osi Priorytetowej 6. Turystyka i dziedzictwo kulturowe, współfinansowanego z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego.

Tekst: Bernard Jesionowski